

Marko Mele*

DR. FRAN KOVAČIČ ODKRIVA DAVNO PRETEKLOST SREDIŠČA OB DRAVI

V članku je predstavljeno delovanje Frana Kovačiča na področju arheologije. V njegovem življenju so zanimanje za zgodovino, ki ga je privlačila že od nekdaj, dodatno okreplila potovanja po Italiji in študij v Rimu. Svoje znanje je uspešno prenesel v delovanje Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko, ki je bilo aktivno tudi na področju zbiranja arheoloških predmetov. Višek njegove arheološke dejavnosti je predstavljalo izkopavanje v Središču ob Dravi, ki je bilo za tisti čas zelo dobro, objavljeno v člankih in monografiji Trg Središče.

Ključne besede

Fran Kovačič, arheologija, Trg Središče, slovansko grobišče, Gradišče, življenjepisi, depo, Grabe, In medio Curta

Uvod

Fran Kovačič je slovenski javnosti znan kot zgodovinar, narodopisec, ustanovitelj Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko in po mnenju nekaterih »največji Mariborčan svoje dobe«¹. V svojem delu je kot zgodovinar prišel pogosto v stik z arheologijo, kar kažejo številne objave iz štajerske in prekmurske arheologije in arheološka izkopavanja v Središču ob Dravi. V okviru nastajanja arheološke razstave »Med Dravo in Muro« v Muzeju Ormož, kamor smo vključili tudi zanimivo slovansko grobišče v Središču ob Dravi, ki ga je prvi odkrival prav Fran Kovačič, sem se poglobil tudi v raziskave Frana Kovačiča na področju arheologije.

Kdo je bil Fran Kovačič?

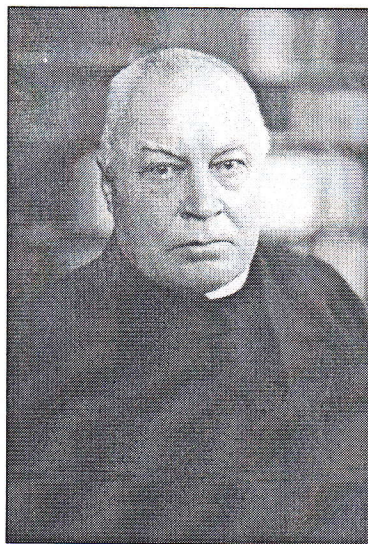
Fran Kovačič (1867–1939), rojen v Veržeju, se je že v mladosti, kljub delu na domačiji, izkazal z uspehi v šoli, kar je opazil tudi takratni veržejski župnik L. Janžekovič, ki je pregovoril starše, da so ga poslali na nadaljnje šolanje. Šolal se je najprej v ljudski šoli v Ljutomeru, nato pa na varaždinski gimnaziji. Šolanje je delal z odliko, poleg obveznih si je naložil še proste

predmete, pokazal pa je zanimanje za zbiranje narodopisnega gradiva v Podravini in Prlekiji. Sedmi in osmi razred gimnazije je končal na liceju v Zagrebu in nato leta 1890 maturiral.

Po maturi je začel s študijem bogoslovja v Zagrebu, vendar je Zagreb nenadno, 1891 leta, zapustil in se preselil na bogoslovno učilišče v Maribor. Leta 1894 je prejel presbiterat. Nato je bil najprej kaplan in nato provizor v Spodnji Polskavi ter leta 1895 za krajši čas provizor v Studenicah.

Leta 1895 je bil poslan za kaplana v inštitut S. Maria de Anima v Rim, kjer je dvoletni študij končal z doktoratom filozofije. Poleg študija filozofije se je poglobil tudi v zgodovino in pomožne zgodovinske vede, kot so takrat razumeli arheologijo.

Po vrnitvi iz Rima leta 1897 je najprej nadomeščal župnika v Studenicah, nato pa je bil imenovan za profesorja fundamentalne teologije in filozofije na bogoslovnem učilišču v Mariboru. Leta 1900 je postal redni profesor in je bil kot tak upokojen leta 1932. Umrli je 19. marca 1939 v Mariboru.²

Slika 1: Duhovnik, zgodovinar in domoljub Fran Kovačič.
(Hrani: Pokrajinski arhiv Maribor (inv. 4066))

V svojem življenju je dosegel številna pomembna mesta, kot na primer leta 1912, ko je postal

* Marko Mele, univ. dipl. arheolog, Trate 4, 2277 Središče ob Dravi.

¹ Baš, Prelat dr. Fran Kovačič, str. 36.

² Življenjepisi po Baš, Prelat dr. Fran Kovačič, str. 1–3.

knezoškofijski duhovni svetovalec, 1914 korespondent c. kr. – Centralne komisije za ohranitev umetniških spomenikov in 1917. korespondent arhivskega sveta na Dunaju. Dosegel je najvišja cerkvena odlikovanja kot član Bogoslovne akademije v Ljubljani in leta 1928, ko je postal hišni prelat »Njegove svetosti«. Za svoje zgodovinsko delo je prejel različna častna članstva in odlikovanja. Leta 1937 je izšel tudi Kovačičev zbornik, ki ga je izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Fran Kovačič in arheologija

Za Kovačiča in njegov razvoj kot zgodovinarja je bilo ključno obdobje njegovega bivanja v Rimu. Pred odhodom v Rim je svojemu ordinariju M. Napotniku izrekel željo, da bi študiral zgodovino in arheologijo, kar pa ni bilo mogoče, saj so potrebovali nekoga za predmet filozofije. Kljub temu je privatno obiskoval zgodovinska predavanja in študiral zgodovino v vatikanski knjižnici, na voljo pa so mu bili tudi spomeniki Rima. Dodatno so njegov pogled oblikovala popotovanja v druga mesta po Italiji: Loretto, Bologna, Firenze, Siena, Orvieto in Perugia, Monte Cassino, Benevent, obiskal pa je tudi Pompeje in Ostijo. Kovačič se je vrnil domov s ciljem delovati kot duhovnik, zgodovinar in organizator³.

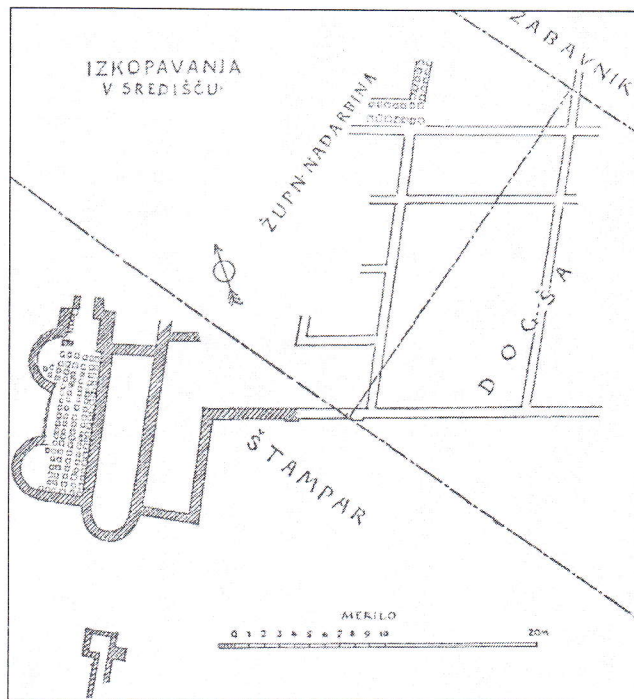
Kovačičeva življenjska pot in delo sta tesno povezana s sodelovanjem z Zgodovinskim društvom za slovensko Štajersko, ki je nastalo leta 1903, in publikacijo društva Časopis za zgodovino in narodopisje (v nadaljnjem besedilu ČZN). To je bil čas prvih del utemeljiteljev slovenske znanstvene zgodovine: F. Kosa, S. Rutarja in A. Kaspreta⁴. Kovačič je z ustanovitvijo Zgodovinskega društva usmeril svojo pozornost tudi zbiranju gradiva za spodnještajerski narodni muzej. Izoblikoval se je krog ljudi okrog Kovačiča, ki so za muzej, preko stikov z duhovščino in učitelji, pridobivali arheološke predmete in narodopisno gradivo. V okviru tega so nastala navodila za ravnanje z arheološkimi najdbami, ki jih je izdalo društvo. Tako se je izoblikoval v zgodovinarja, ki se je ukvarjal z različnimi področji zgodovine, v svojem prispevku pa se bomo osredotočili predvsem na dogodke, ki so bili pomembni za delovanje F. Kovačiča na področju arheologije⁵.

Na Kovačičevo delo na področju arheologije naj bi vplivali predvsem A. Hytrek in F. Bulić. Svoje arheološko delo je Kovačič začel v Središču ob Dravi

in na Hajdini, kasneje pa je zasledoval prazgodovinske in rimske najdbe po vsem slovenskem Štajerskem in v Prekmurju.

Za arheologijo in zgodovinopisje je pomembna etapa nastanek monografije *Trg Središče*, ki je bila vzgled, kako naj bi nastajale kronike krajev. V tej kroniki je predstavljena tudi arheološka dediščina kraja. V nadaljevanju se bomo nekoliko bolj posvetili prav temu obdobju Kovačičevega delovanja.

Fran Kovačič odkriva arheološko dediščino Središča ob Dravi

Slika 2: Tloris zidov rimske vile, ki jo je izkopal Fran Kovačič, in fotografija hipokavsta (talnega gretja) vile. (Načrt po Trg Središče, 1910; foto: fototeka Pokrajinskega muzeja Maribor)

Pomembno leto za Kovačiča na področju arheologije je leto 1907, ko prične z arheološkimi izkopavanji v Središču ob Dravi. Še istega leta v ČZN 4 objavi

³ Baš, Prelat dr. Fran Kovačič, str. 6–7.

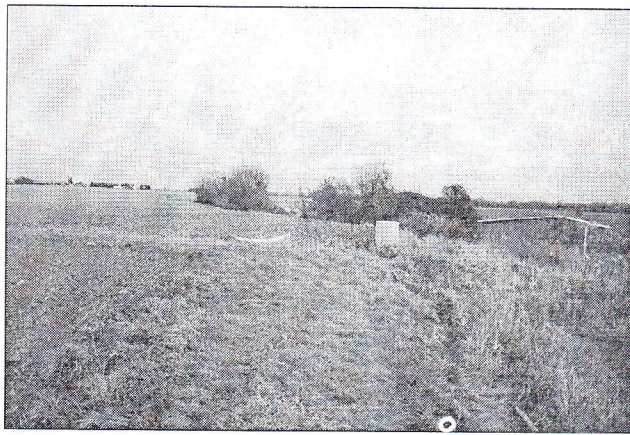
⁴ Prav tam, str. 11.

⁵ Na koncu prispevka je zbrana literatura F. Kovačiča, v kateri obravnava tudi arheološke vsebine.

članek o izkopavanjih v Središču. V članku na petih straneh⁶ poda opis poteka izkopavanj, predstavi odkrito poslopje, ki ga pravilno datira v rimsko dobo, in grobove znotraj ruševin (slika 2). Natančno opiše položaj skeletov, obliko grobov in predmete, odkrite v grobovih, vendar jih zgolj našteva in jih ne loči po posameznih grobovih, kot so bili najdeni skupaj.

Več o slovanskem grobišču, ki ga je Kovačič v okviru Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko izkopaval v letih 1907 in 1908, izvemo v monografiji Trg Središče. Grobišče podrobno opiše v poglavju o razvoju pokopališč v Središču⁷.

V opisu povzema zaključke izkopavanj in pri tem navaja številne podrobnosti o načinu pokopa umrlih. Tako omenja pokop »...z obličjem proti solčnemu vzhodu« in uporabo lesene krste. Naštevata predmete, ki so bili v grobovih, kot so obsenčni obročki, prstani, ovratnice Posebej pomembne so fotografije pri izkopavanju najdenih predmetov⁸.

Slika 3: Lokacija rimske vile in slovanskega grobišča z ledinskim imenom Cirkevca. (Foto: Marko Mele)

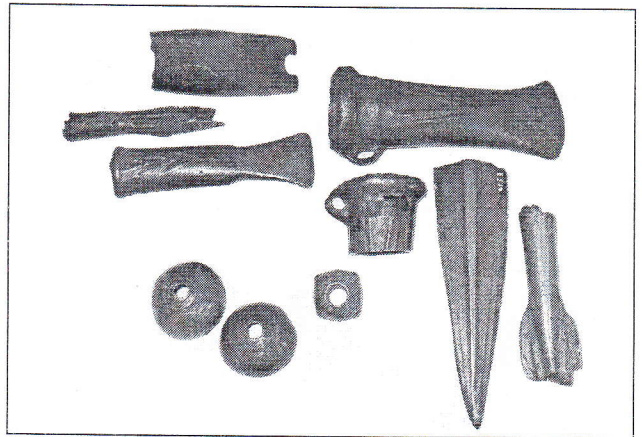
Na lokaciji rimske vile in slovanskega grobišča Cirkevca pri Središču ob Dravi, ki ga je že leta 1907 odkril F. Kovačič, je v letih 1993/1994 in 1996 potekalo zaščitno izkopavanje Pokrajinskega muzeja Ptuj in Narodnega muzeja Slovenije (slika 3). Odkrili so arhitekturne ostanke stavbe iz rimske dobe in 258 skeletnih grobov iz srednjega veka. Tako so na grobišču na Cirkevci arheologi dokumentirali več kot 300 grobov. Značilni za starejši del grobišča so redkeje vkopani grobovi z najdbami belobrdске kulture, na mlajšem delu grobišča, ki je bil raziskan le na južnem in zahodnem robu, pa so bili grobovi vkopani zelo gosto drug nad drugim in segajo vse do

15. stoletja⁹.

V monografiji Trg Središče, ki je izšla leta 1910, pa je poleg odkritij na Cirkevci podal tudi druge za arheološko stroko zanimive podatke. Najstarejši zgodovini je namreč namenjenih več kot 30 strani. Številna najdišča in odkritja lokalnega prebivalstva so danes izgubljena, kljub temu lahko iz zapiskov črpamo podatke o možnih arheoloških najdiščih.

Nekoliko slabše je predstavljena kamena doba. Za središko okolico navaja predvsem glajene kamnite sekire, ki jih je zbiral kaplan Slekovec. Najstarejšo naselbino pa predvideva na planoti »severno od trga, Grab in Obreža«.

Zelo pomemben je njegov prispevek o bronasti in železni dobi. V opisu depoja bronastih predmetov iz Grab navaja posamezne predmete in kratko zgodovino odkritja predmetov. Pri tem se sklicuje na popis Robiča, ki je depo odkupil od najditelja Franca Horvata. Predmeti so danes v hrambi v muzeju Joanneum v Grazu (slika 4).

Slika 4: Depo bronastodobnega orožja iz Grab, ki ga je opisal Kovačič in ga danes hranijo v muzeju Joanneum v Grazu. (Foto: Muzej Ormož)

Pomemben pa je tudi njegov prispevek v poglavju o rimski dobi, kjer poda natančen potek rimske ceste med Ormožem in Središčem in dalje čez Preseko na Hrvaško in Madžarsko. Kasnejša raziskovanja arheologa S. Pahiča so potrdila Kovačičeve teze¹⁰. Danes so prav tako izgubljeni rimski miljniki, ki jih Kovačič še omenja, vzdani v cerkev na Humu.

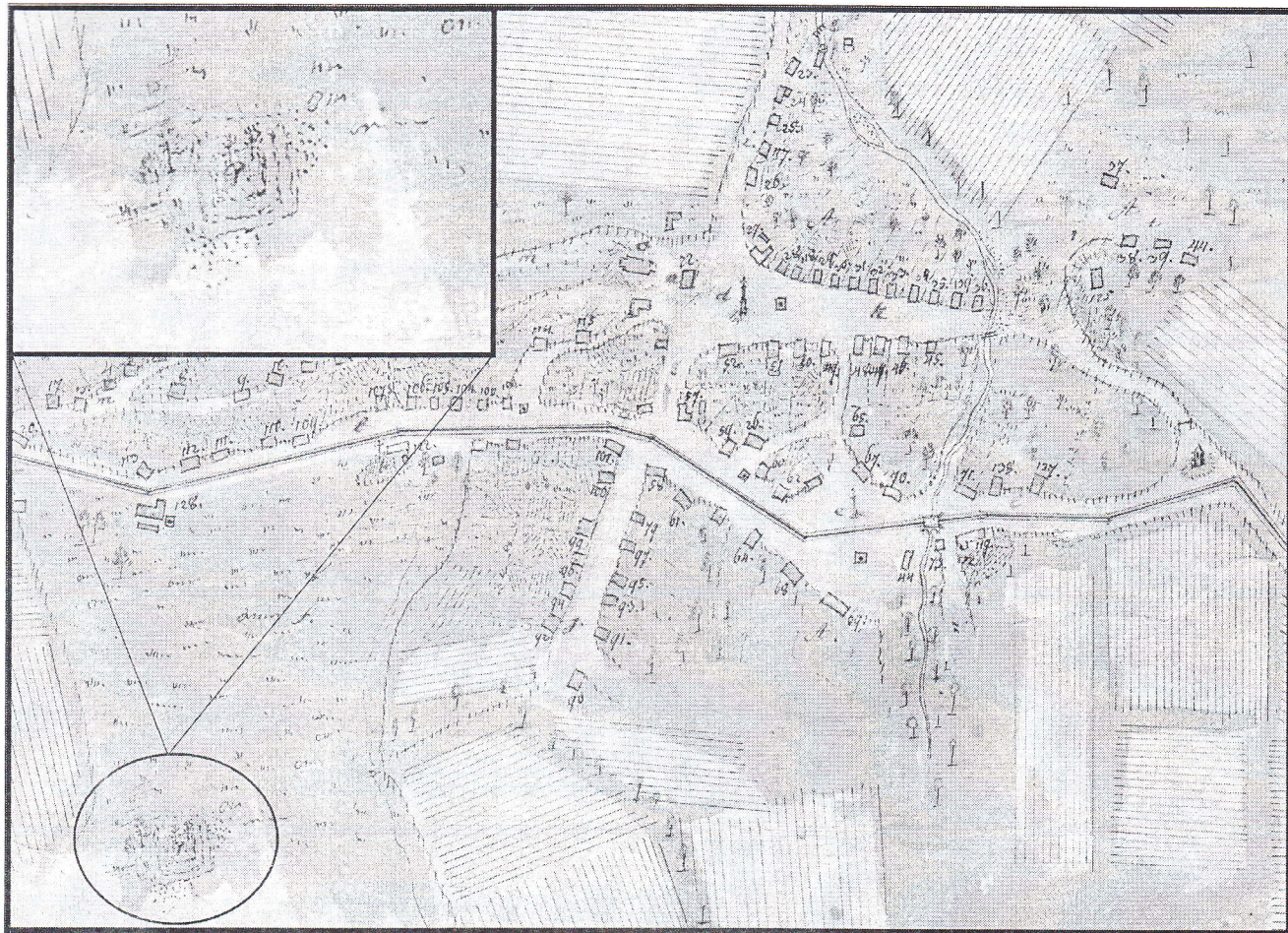
⁶ Kovačič, Ostanke rimske vile pri Središču, str. 229–233

⁷ Kovačič, Trg Središče, str. 61–63.

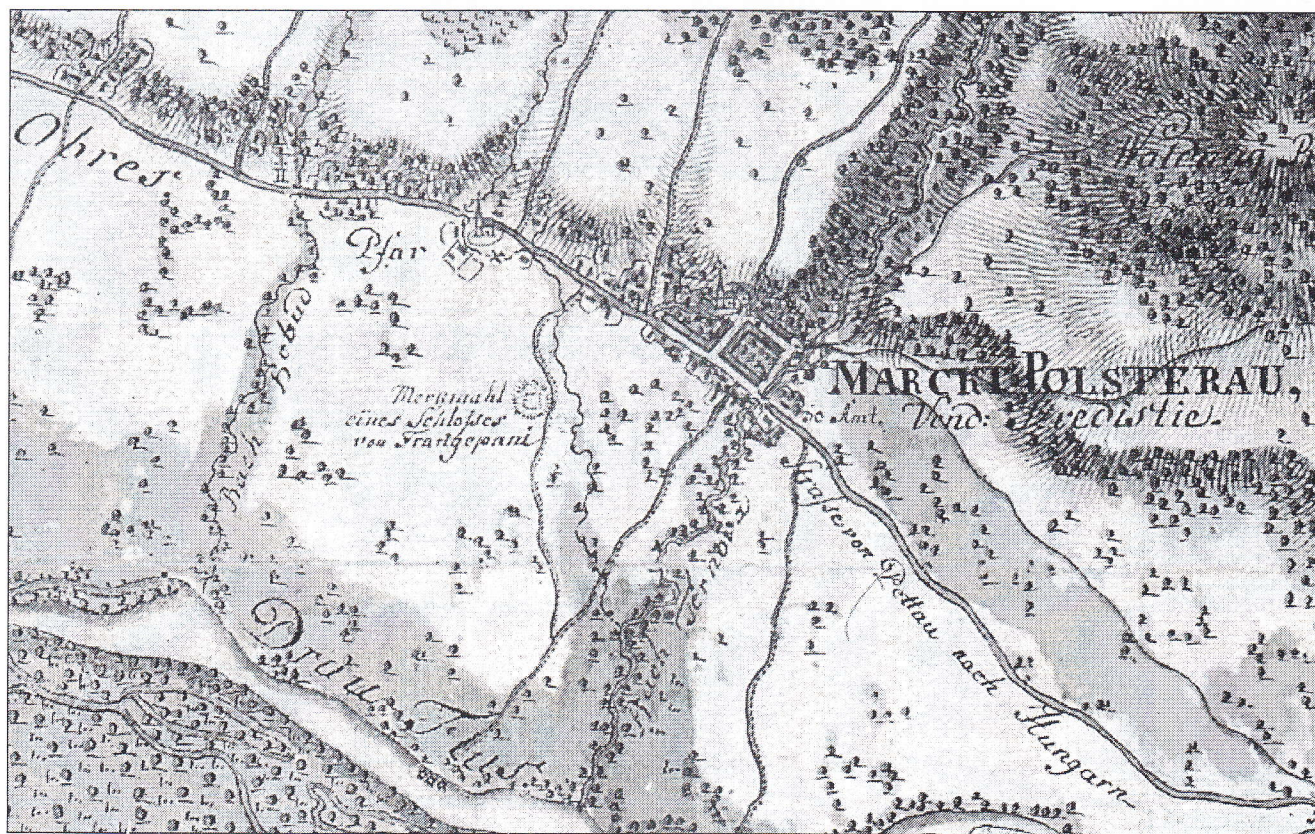
⁸ Kovačič, Tabla X.

⁹ Knific in Tomanič Jevremov, Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi, str. 160–177.

¹⁰ Pahič, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, str. 283–320.

Slika 5a

Slika 5b

Slika 5a-c: Grič Gradišče na ledinski karti ormoške gosposčine iz leta 1801 (grad Ormož), vojaški karti 1763–1786 in fotografija Gradišča v petdesetih letih 20. stol. (Foto: Pokrajinski muzej Maribor)

Njegovo pozornost je pritegnil tudi hrib Gradišče v Središču. Na njem je najprj predvideval rimski tabor zaradi pravokotne oblike in jarka, ki ga je obdajal. Sam grič naj bi nastal kasneje v »slovenski ali madžarski dobi«. Na to sklepa predvsem iz oblike griča, ki ga tudi z merami natančno opiše in izriše. Za arheologijo je pomembno predvsem Kovačičevo navajanje 21,50m širokega jarka, ki obkroža Gradišče, in nasipa z lomljenim kamenjem okrog jarka, saj danes nasip in jarek nista več vidna.

Danes ostaja skrivnost Gradišča še vedno skrita ljudem. Nekaj o njegovi preteklosti nam pove stara vojaška karta iz leta 1763–1786, kjer je opisan kot ostanek gradu Frankopanov. O danes nevidnih jarkih nam priča tudi upodobitev na ledinski karti ormoške gosposčine iz leta 1801, ki je na ogled v ormoškem gradu¹. Na tej karti lahko opazujemo še takrat vidna jarka, ki obdajata hrib (slika 5a-b).

V svojem prispevku ne izpusti razprave o imenu rimske naselbine v Središču, za katero predvideva ime »In medio Curta«. To vprašanje je še danes predmet razprave v strokovnih krogih.

Literatura

- Baš, Franjo, 1939: Prelat dr. Fran Kovačič. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34/1–2 ponatis (ČZN), str. 1–39.
- Čuš, Franc, 2003: Dr. Fran Kovačič sodobnik, rojak in sodelavec dr. Antona Korošca. *Glasilo* 1–2/2003, str. 44–53.
- Knific, Timotej in Tomanič Jevremov, Marjana, 2005: Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi. *Ormož skozi stoletja V*, str. 160–177.
- Kuzmič, Franc, 2003: Bibliografija Frana Kovačiča. *Zbornik soboškega muzeja* 7, Murska Sobota, str. 211–235.
- Pahič, Stanko, 1964–65: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. *Arheološki vestnik* 15–16, str. 283–320.
- Skrabar, Viktor, 1935: Stara ledinska karta v ormoškem gradu. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30/1–2, 30ss.
- Stavbar, Vlasta, 1997: Ob 130–letnici rojstva nekdanjega urednika Časopis za zgodovino in narodopisje dr. Frana Kovačiča. *ČZN* 1/1997, Letnik 68, Nova vrsta 33, str. 3–6.
- Teržan, Biba, 1990: Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem. *Katalogi in monografije* 25, Ljubljana.

¹ Skrabar, Stara ledinska karta v ormoškem gradu, 30ss.

Objave F. Kovačiča z arheološko vsebino

- Kovačič, Fran, 1904a: Na Prekmurskem najden denar. *ČZN 1*, str. 91–93.
- Kovačič, Fran, 1904b: Izkopavanja na Slovenskem Štajerskem l. 1903. *ČZN 1*, str. 93–96.
- Kovačič, Fran, 1904c: Polstoletni jubilej češke arheologije. *ČZN 1*, str. 96–97.
- Kovačič, Fran, 1904d: Na Prekmurskem najden denar. *ČZN 1*, str. 91–93.
- Kovačič, Fran, 1905: Prazgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici. *ČZN 2*, str. 69–72.
- Kovačič, Fran, 1907: Ostanki rimske vile pri Središču. *ČZN 4*, str. 229–233.
- Kovačič, Fran, 1909a: Petovij v zgodovini Južne Štajerske. *ČZN 5*, str. 1–22.
- Kovačič, Fran, 1909b: Iz prazgodovine središkega trga. *ČZN 5*, str. 140–152.
- Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče. Krajepis in zgodovina. Z zemljevidom središke občine, z desetimi slikami v tekstu in 24 tablicami, Maribor: Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko.
- Kovačič, Fran, 1915: Bosna v prazgodovinski dobi. *ČZN 12*, 65–69.
- Kovačič, Fran, 1919: Doneski k starejši zgodovini Murskega polja. *ČZN 15*, str. 23–85.
- Kovačič, Fran, 1926: Slovenska Štajerska in Prekmurje: zgodovinski opis. Ljubljana.

Povzetek

Dr. Fran Kovačič, duhovnik, filozof, zgodovinar in organizator, je pustil svoj pečat tudi v arheologiji. Svoje zanimanje za arheologijo, v tistem času pomožno vedo zgodovine, je Fran Kovačič pokazal že zelo zgodaj, kar je izražal tudi v svojih željah po študiju zgodovine in arheologije.

Prelomen dogodek je bil študij v Rimu, kjer se je njegovo zanimanje za arheologijo še okrepiło. V Rimu je imel na voljo spomenike, knjižnice in predavanja, ki v tistem času v Sloveniji niso bila na voljo.

Čas njegovega delovanja je bil nemiren čas prve svetovne vojne in narodnostnih premikov po njej, ko je nastala Kraljevina SHS. Sam se v politično sfero ni spuščal, bil pa je prisoten v ključnih trenutkih zgodovine (Pariška mirovna konferenca), ko se je odločala usoda naroda. Prav zato je njegovo delo na področju zgodovine namenjeno predvsem rojakom, ki jih z znanstvenim pristopom poskuša obuditi in postaviti ob bok drugih velikih narodov.

Dogajanje na področju arheologije je konec 19. stol in v začetku 20. stol. na slovenskem Štajerskem zaznamovalo nastajanje muzejskih društev (Celje,

Ptuj, Maribor), ki so velik del svojega delovanja namenili arheološkim izkopavanjem². Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko, s Kovačičem kot tajnikom društva, se je aktivno vključilo v dogajanje z izkopavanji na Hajdini in v Središču ob Dravi.

Najpomembnejši doprinos k slovenski arheologiji je prišel leta 1907 in 1908, ko sta Kovačič in Zgodovinsko društvo za slovensko Štajersko izvedla arheološka izkopavanja v Središču ob Dravi. Išoč cerkev, so naleteli na zidove poslopja, ki ga je Kovačič pravilno umestil v rimsko dobo. Pri kopanju za zidovi so na plano začele prihajati kosti, zato so spremenili metodo kopanja in odprli večje površine. Skeletni grobovi, ki so jih odkrili, so bili vkopani med ruševine poslopja. Kovačič pravilno ugotavlja, da so mlajši od poslopja, kljub temu pa ne more dati natančnejše časovne opredelitve, saj so bile v tistem času raziskave Slovanov še v povojih. Glavna pomanjkljivost opisov prvih izkopavanj je, da sicer dobro opisanih predmetov ne navaja v celotah, v katerih so bili najdeni. Manjkajo pa tudi natančni opisi lege predmetov v grobu, kljub temu da je že leta 1904 opozarjal na pomen dobro izvedenih izkopavanj.

Njegovo zanimanje pa je bilo namenjeno celotni preteklosti Središča ob Dravi, na kar kaže obsežen zgodovinski oris v monografiji Trg Središče. Predstavi nam bronastodobni depo iz Grab, rimsko cesto in Gradišče. Nekatera njegova predvidevanja je kasneje arheološka stroka tudi potrdila.

² Teržan, Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem, str. 13–17.